

“Mihnete sabreden devlete erer.”:

*şabr u tahammül kılıcağ mihnete
merdüm-i dānā eřişür devlete*

(1382)

(Bilgin kişi sıkıntıya sabır ve tahammül edince varlığa ulaşır.)

“Dil esen oldukça baş esen olur.”:

*söylenür ‘âlemde bu kavı-i hasen
dil esen oldukça olur baş esen*

(2588)

(Dil esen oldukça baş esen olur, güzel sözü her tarafta söylenir.)

DÂSİTÂN-I FERRUH U HÜMÂ

Saadet ÇETİN

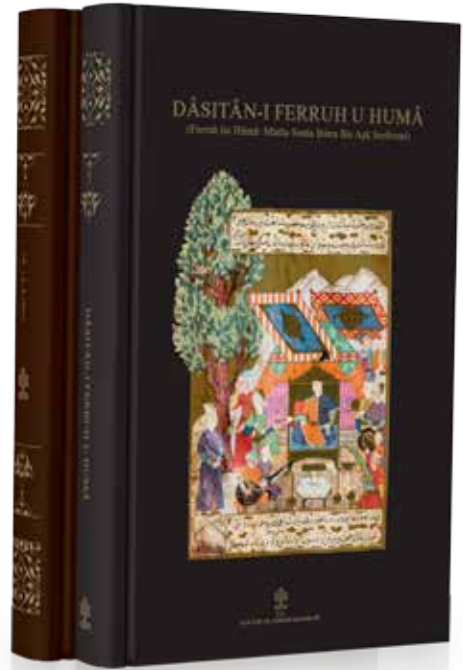
Kültür ve Turizm Bakanlığı bir süredir yayın politikalarında değişikliğe giderek dilimizin nadide ve ancak devlet eli ile yayımlanabilecek örneklerine sahip çıkmaya ve layık oldukları biçimde muhatapları ile buluşturmaya özen gösteriyor. 2017 yılının son günlerinde okurlar ile buluşan *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ* da bu kıymetli eserlerden birisi.

Ferruh ve Hümâ'nın serüvenini Mehmet Gürbüz, Tuba Işınsoy Durmuş, İncinur Atık Gürbüz ve Mustafa Durmuş, ikisi 17. ve ikisi 19. yüzyılda olmak üzere dört farklı nüsha üzerinden yayına hazırlamıştır. İki ciltten oluşan eserin inceleme, metin ve dizinden oluşan birinci cildi 706 sayfa, ikinci cilt olan tıpkıbasım nüshası ise 224 varaktır. Mutlu sonla biten bir aşk hikâyesinin anlatıldığı mensur bir eser olan *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ*; farklı coğrafyalarda kaleme alınmış bir aşk hikâyesinin, 1601 yılında III. Mehmed'in (ö. 1603) arzu ve emriyle yeniden yazılması ile ortaya çıkmıştır. Bu eser, 1397 yılında Kıpçakça

aslından Anadolu Türkçesiyle *İşknâme* adıyla kaleme alınmış ve Emir Süleyman'a sunulmuştur. III. Mehmed mensur olarak da yazılmasını isteyince, o sırada Sahn müderrisi olan Şerif Mehmed (ö. 1631) bu iş için görevlendirilmiştir. Daha sonrasında müellifin yazdığı müsvedde nüshaya dayanarak ismi bilinmeyen bir hattat tarafından saray nakkaşhanesinde yazıya çekilmiş ve devrin büyük sanatkârı Nakkaş Hasan (ö. 1622) eserin resimlerini hazırlamıştır.

Eserin dikkat çeken yönlerinden biri ayrıntılı inceleme kısmıdır. Bu bölüm, eserin genel niteliklerine, yapısına, müellifine, nüshalarına ve kültür tarihi içindeki konumuna odaklanmakla birlikte eserin içinde yazıldığı yüzyılın folklorik üslubunu temsil ettiğine dair işaretlere de dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Eserin bulunduğu kütüphaneler ve hangi isimlerle kaydedildiğinin tespiti ile başlayan bölümde eserin müellifi ile ilgili biyografik bilgilerin yanı sıra bir taraftan Mehmed Şerif'in müderrisliğine dair tarihî bilgiler verilirken bir taraftan da şairliğine yönelik detaylı açıklamalar yapılıyor. Kaside, inşa, takriz ve tah-

mislerinin yanı sıra kitap çevirileri bulunduğunu ifade edilen Mehmed Şerif'in eserleri; konu, içerik, yazılış, nüsha ve neşir durumu dâhil olmak üzere tanıtılmaktadır. Müellifin *Ferruh u Hüma* gibi padişahın siparişi üzerine çevirdiği başka dört eseri daha bulunduğunu buradan öğreniyoruz. Yine eserin yazılma ve padişaha sunulma sürecine dâhil olan Gazanfer Ağa (ö. 1603) ve Nakkaş Hasan Paşa ile ilgili de ayrıntılı bilgilerin verildiği bu kısımda; Osmanlı Dönemi'nde eser siparişi, yazılması, sunulması, hamilik aşamalarındaki işleyişin de nasıl gerçekleştiği *Ferruh u Hüma* üzerinden açıkça görülmektedir. Yine bu bölümde bu işleyişte padişaha ulaşmadan önce eserin hazırlanışı esnasında müellif, hattat ve nakkaş arasındaki ilişkiye de ışık tutan bilgiler vardır. Yazarın kendi el yazısıyla kaleme aldığı nüshada hattatı ve özellikle nakkaşı yönlendirmesi, nüshanın kenarına yazdığı notlarla nakşedilmesi gereken resmi tarifi, oldukça ilgi çekici bir diyalogu gözler önüne seriyor. Yine yazarların dikkati çektiği üzere nakkaşın bazı durumlarda müellifin notuna uymayıp metnin anlam bütünlüğüne daha uygun bir resim çizmesi, belli hususlarda müellifin arzusundan farklı tasarruflarda bulunması, klasik dönem süsleme sanatının nasıl yapıldığına dair de bilgiler içeriyor. "İnceleme" bölümünde yer alan bunun gibi farklı dikkat ve değerlendirmeler akademik sorgulamalarla zenginleştirilmiş bir metin neşrine imkân vermesinin yanı sıra kültür tarihine de ciddi anlamda ışık tutuyor.

Ferruh u Hüma'nın yazılış öyküsünün anlatıldığı bölüm, eserin manzum bir mesnevi iken sonradan mensur hâle getirilmesini ele alıyor. Yazarlar bu uygulamanın Klasik Türk Edebiyatı'nda bir gelenek hâline geldiğini ve diğer birçok örneği olduğunu ifade ediyorlar. Ardından gelen "*Ferruh u Hüma*'nın Kaynakları ve *İşk-nâme* ile İlişkisi" bahsinde, bilinen tek nüshası bugün Fransa Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar arasında bulunan ve Sedit Yüksel tarafından 1965 yılında yayımlanan *İşk-nâme* ile Mehmet Şerif'in kaleme aldığı mensur versiyonu arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılmaktadır. Büyük oranda *İşk-nâme*'ye dayandığı ifade edilen *Ferruh u Hüma*'nın olay örgüsü, kahramanlar, motifler, mekânlar bakımından ortak olduğu, yalnızca bölüm-

lendirmede farklılıklar gözlemlendiği dile getiriliyor. Yazarların tespitine göre *Işk-nâme*'de daha fazla başlık ve bölüm varken *Ferruh u Hüma* metninde bunlar genelde birleştirilmiş veya çıkarılmış, böylece daha az ama uzun bölümlerden oluşmuştur. Yine çalışmada belirtildiği üzere, nazımdan nesre aktarma aşamasında ortaya çıkan bir diğer değişiklik kelime seçimidir. Mehmet Şerif'in yıllar içinde kullanımdan düşmüş kelimeler yerine döneme uygun kelimeler kullandığı görülmektedir. Kelime tercihleri yanında üslup da nesrin kendine has anlatım özelliklerine uygun olarak şekillenmiş, kişi ve mekân tasvirleriyle olayların tahkiyesi genişlemiştir. Bu bölümde odaklanılan bir diğer ilişki boyutu ise *Işk-nâme*'den *Ferruh u Hüma*'ya alınan manzum beyitlerdir. Bunlar ya mensur anlatıyı tamamlamak amacıyla veya anlatının esas parçası olarak alınmıştır. Bu alımlamalarda Mehmed Şerif'in şairliğini kullanarak kimi zaman asıl metin üzerinde değişikliklere gittiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak *Işk-nâme* ve *Ferruh u Hüma*'daki beyitlerin karşılaştırmalı bir tablosu hazırlanmıştır. Bu tablo müellifin neleri, nasıl değiştirdiğini açık bir şekilde görmeye imkân sağlamaktadır. Bunun yanı sıra mensur metinde geçen beyitlerin bir kısmının ise farklı şairlerin şiirlerinden alındığı tespit edilmiştir. Alınan beyitlerin tamamı, hazırlayanlar tarafından gösterilmiş ve hakkında bilgi bulunanlar dipnotlarda açıklanmıştır.

"Olay Örgüsü" başlığı altında, Ferruh ile Hüma'nın aşkı ve iç içe girmiş pek çok maceranın sonunda kavuşmalarına giden serüvenlerinin ayrın-

tılı olarak anlatıldığı görülmektedir. Yazarlar bu bölümde epizotları içerdikleri motifler açısından da değerlendirmektedir. Buna göre eserde; çocuğu olmayan padişah, müneccim tavsiyesi, doğuştan özel olan çocuk, resimden âşık olma, rüyada âşık olma, kulaktan duyup âşık olma, âşığa yolculuğunda destek olan güvenilir bir dost gibi İslami ve anonim gelenekteki pek çok motif bulunmaktadır. Yine burada nüshalar arasındaki farklılıklar da detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Şahıs kadrosunun incelendiği bölümde, eserde yer alan bütün kişiler ele alınırken mekân ve şahıs arasında bir ilişki kurulduğu ifade ediliyor. İyi kişilere ait mekânlar iyi, ferah, temiz anlatılırken kötü kişilere ait mekânların karanlık, karamsar, soğuk kavramlarıyla anlatılması bu ilişkinin temel boyutu olarak göze çarpıyor. Hikâyenin zaman kullanımının klasik edebiyata uygun bir şekilde belirsiz ve çoğu zaman abartılı olması, zamansal ifadelerin genellikle mekânla ilişki kurmak amacıyla kullanılması bu bölümde işaret edilen hususlar arasında bulunuyor.

Çalışmada eserin dil ve üslup yönünden incelemesi de yapılmaktadır. Yazarlara göre Mehmed Şerif'in bu eseri, gelenek içerisinde yaygın olduğu üzere birebir aktarımdan ibaret değildir. Eski, kullanımdan düşmüş kelimeler yerine yeni kelimeler kullanması, yetersiz bulunduğu tasvirleri genişletmesi, belli bölümleri çıkartması, beyitlerde değişikliğe gitmesi, onun serbest tavrını gösteren özelliklerdir. *Ferruh u Hüma*; anlatıcı ve bakış açısı, hikâye etme tekniği açısından da inceleniyor. Dil ve üslupta görülen farklılıklar, nüs-

ha farklılıkları üzerinden ayrıca bir değerlendirilmeye de tabi tutuluyor.

Çalışmanın devamında, dört nüshanın tenkitli neşrinin yapıldığı ve farklılıkların dipnotta gösterildiği “Metin” kısmı yer almaktadır. “Kaynakça” ve “Şahıs ve Yer Adları Dizini” ile cilt son bulmaktadır.

Eserin ikinci cildi tıpkıbasım nüshasıdır. Bu nüshanın cildi, koyu kahverengi zemin üzerine altın sarısı yazı ve süslemelerden oluşmaktadır. Gerek baskı kalitesi gerek sayfa kenarlarında kullanılan süslemeler ve ciltleniş, Osmanlı kitap hazırlama ve süsleme sanatına son derece uygun bir biçimde yapılmış olması, Mehmet Şerif ve Nakkaş Hasan Paşa’nın elinden çıkmış hissi uyandırarak *Dâsitân-ı Ferruh u Hüma*’nın atmosferini sürdürüyor. Eserin aslında bulunan minyatürlerin tıpkıbasımla birlikte transkripsiyonlu metinde de bulunması bu havayı daha da pekiştirmiş görünüyor.

Dâsitân-ı Ferruh u Hüma adlı eser, tenkitli metin neşri bağlamında incelendiğinde oldukça yetkin ve titiz bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak bu eser; sadece bir neşir değil, aynı zamanda dönemin kültür tarihine de ışık tutan bir çalışma olma niteliği gösteriyor. Çalışmada; klasik dönem yazıcılık geleneğinin nasıl işlediği, müellif, hattat, nakkaş arasında nasıl bir diyalog olduğu ve eserin ortaya çıkma sürecinde bu unsurların rolü, eserin gerek yazılmaya başlanması gerekse sunulması esnasında esas teşkil eden hamilik geleneğine dair pek çok aydınlatıcı bilgi ortaya çıkarılmış durumda. Müellifin yazımdan nakşa kadar bütün aşamalarda etkin olduğu, manzum bir eserin nesre aktarılması sürecinde aslında genel bir çerçevenin olduğu tespitleriyle edebî eser odaklı kültür tarihine önemli katkılar yapmaktadır. Böylece çalışma; Ferruh ve Hüma’nın maceralı aşk hikâyesini okuyucuya kazandırmanın yanında, bir eserin ortaya çıkma macerasını da somut bir örnek üzerinden görme imkânı sağlamaktadır. Aynı zamanda inceleme kısmında bulunan geniş ve detaylı dipnotlar esere bir taraftan akademik bir kalite kazandırırken bir taraftan da yapılacak yeni çalışmaların önünü açmaktadır.